

## LIMBA ROMÂNĂ DIN BASARABIA INTERBELICĂ

### NOTE LEXICAL-ETIMOLOGICE

IULIA MĂRGĂRIT

Pentru scurta prezentare de față se impun două precizări: 1. mai întâi, în legătură cu folosirea deliberată a sintagmei *Basarabia interbelică* pentru a evita ambiguitatea, posibilă, în eventualitatea utilizării aceluiași vechi, și dintotdeauna, toponim și pentru teritoriul din stânga Prutului, cum s-ar fi convenit, de fapt; 2. apoi, necesitatea delimitării temporale, prin determinare, pentru a explica faptul că materialul documentar, pe baza căruia au fost elaborate notele de mai jos, provine dintr-o regiune anumită și, mai ales, dintr-o epocă anumită: ținutul dintre Prut și Nistru, în intervalul anilor 1918–1940. Sursele principale de informare sunt culegerile efectuate mai întâi de Teodor Roșculeț, în primii ani ai deceniului al treilea ai secolului trecut, mai târziu, de Tatiana Gălușcă, în deceniul următor. Cei doi cercetători au fost studenți ai profesorului Garabet Ibrăileanu la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Facultatea de Litere.

La îndemnul susținut al cunoscutului critic literar, preocupat de faptul că limba din Basarabia era puțin cunoscută în noua ei condiție de fostă gubernie, timp de aproape un secol, și că nu beneficia de texte reprezentative, foștii studenți ai acestuia au efectuat cercetări de teren, în urma cărora au publicat câteva volume (unele cu foarte mare întârziere – v. *Abrevieri*). Notele lexicale de mai jos relevă particularitățile lexicale ale graiurilor românești dintre Prut și Nistru, care le personalizează, și, în același timp, le afiliază la ansamblul limbii române, acolo unde, de fapt, le este locul.

#### ARENDAȘ, POMÂNTEÂN

În graiurile din Basarabia, cuvântul *arendaș* se întâlnește cu un semantism diferit față de cel din româna standard: „țăran, lipsit total ori cu puțin teren agricol, care își câștigă existența sau își completează veniturile, insuficiente, de pe lotul personal, practicând arenda”. Trebuie să subliniem faptul că obiectul asupra căruia el își exercită calitatea dobândită este o bucată de pământ modică, departe de întinderea unei moșii. Cu acest înțeles, *arendaș* a fost înregistrat în textele culese pentru Arh. Folk. 1937: 183: *Tetea o fost pomintian, bătrânelu pomintian, tată-mio,*

FD, XXXIV, București, 2015, p. 242–253

*jimatate pomintian, l-o-ntors arindaș pi pomânt sobstfenâi* [propriu]. Prin urmare, derivatul omonim cu cel din româna standard, atestă până la un punct aceeași comunitate de sens, întrucât semnifică „persoană care ia pământ în arendă”. Semantismul exprimat de lexemul *arendaș* din româna standard, la nivelul dialectal discutat, și în epoca amintită, era reprezentat de *posésâr*, variantă a împrumutului corespunzător, de origine romanică, din limba rusă, *posésor* (v. *infra*).

Cel de al doilea cuvânt, derivat de la var. *pomânt*, creată în plan local, prin acomodare, [p] – [ă] > [p] – [o], prezintă un sens special, așa cum reflectă fragmentul citat, „proprietar de pământ”, pe lângă cel de „localnic, originar de pe pământul [...]”: *Tată-mio jimatati pomântian, da pe jimatate l-o-ntors arendaș pi pomânt sobstfenâi* [prin spoliere]. Relația firească, în aceste condiții, între *pomintian* – *arendaș*, ar fi de antonimie. Mersul istoriei, cum rezultă din mărturia informatorului, a dus, în cele din urmă, la pierderea pământurilor țărănești, astfel încât, din *pomânteni*, ei au devenit *arendași*.

### AȘIJDIOĂRĂ

Cuvântul din titlu, analizabil, în potențiale părți componente, pare a fi rezultat din contaminația adverbelor *așjderea* „deopotrivă, de asemenea” și *bunioară*, var. de la *bunăoară* „de pildă”, în calitatea lor de prezentative: *O vinit bărdărenii și s-au apucat de stricat din curte și fârlădenii o vinit ș-o stricat. Și care cum o putut o apucat. Bărdărenii o prins a-ncărca și fârlădenii așjdioară și buțanii pe urmă* (Roșculeț II: 230). Noul cuvânt, neînregistrat în dicționare sau glosare, păstrează înțelesul adverbului de bază, după cum probează și textul, pe care, până la un punct, îl continuă formal.

### BĂRBÁT, LOC BĂRBÁT

În contextul *Dunărea sî trăgea, / Dunărea pe spate, / Păr în ceea parte, / La locul bărbat!* (Gălușcă, Nicola: 185), pentru calificativul marcat grafic, în lipsa unui alt element de sprijin, ne-am raportat la cuvântul moștenit *bărbat* < lat. *barbatus*, ca subst. și adj., cu referire la ființe, notat cu un sens inedit, într-un context inedit, în graiurile basarabene. Dacă nu s-a strecurat o eroare, atunci ar fi vorba de un transfer referențial, de la animate la inanimate pentru a exprima o particularitate, în acest caz a fluviului, provocator, opozitiv? Identificarea aceleiași calificativ, într-un context similar, într-o creație folclorică, culeasă tot din Basarabia, cu puțin timp înainte, în primii ani ai sec. al XX-lea, ne întărește convingerea că, cel puțin până la un punct, cel al formei, nu este vorba de o eroare: *Foileană măr bărbat, / Rusule, neam blestemat!* (GN II: 5). Lexemul, pe care l-am presupus, continuator al lat. *barbatus*, a fost identificat de Giuglea, *Fapte*: 212–214,

în lirica populară: *Noi că l-am văzut, / Și l-am auzit, / Seara pe-nserat, / La dealul bărbat, / La drumul săpat, / La bradul plecat. El e îngropat ... / La capăt de deal, / La muchie de mal, / La vale adâncă, / La potecă strâmtă*. Fragmentul provine dintr-o variantă a baladei „Miorița”, care evocă, după observația lui Giuglea „tabloul unor locuri prăpăstioase”, ostile omului și ideale pentru fărădelegi. Lingvistul consideră că omonimul descoperit ar reprezenta lat. *vervactum* „pământ lăsat necultivat, pârloagă” (Guțu s.v.). De altfel, același autor (*op. cit.*) califică adjectivul „un termin agricol”, la care mai adaugă „în legătură totdeauna cu «deal», aproape fixat în formula care apare și în balada «Miu»: *La dealul bărbat, / Pe drumul săpat*”. Ocurența din Basarabia, *la locul bărbat*, nu prezintă o modificare esențială, întrucât determinatul constituie tot „un termin agricol”, mult mai general, dar cu aceeași „cotă” de ostilitate. Problema se pune pentru cel de al doilea context, *foileană măr bărbat*, unde calitatea de „greu accesibil” a fost transferată asupra pomului menționat, ca element de inovație. Giuglea susține că s-ar fi spus *bărbat*, numai după ce varianta primordială *bărbapt* < *vervactum* s-ar fi modelat mai întâi, formal, în spiritul limbii române, prin simplificarea grupului consonantic [pt] > [t] (cf. *îndărăpt* > *îndărăt*), apoi, semantic, s-a atribuit „oricărui pământ gloduros, fie pe deal, fie pe șes, pe care, cu greu, poți umbla” (p. 213). Cuvântul, „trăit probabil într-o viață agricolă de dealuri și câmpuri de munte, [...] s-a aplicat și la terenul accidentat, ușor de surpat al dealurilor” (p. 214) și, mai apoi, credem noi, p. ext., *oricărui* teren, ori element al acestuia, abordabil cu mare dificultate, cum ar fi, de exemplu, pomul fructifer invocat.

## BÉRE

Infinitivul lung al verbului *a bea*, în calitate de nume, distinct semantic de abstractul verbal „acțiunea de a ...” (cf.: *Murgu meu cel bun de șa, / Pagubă de-a-l vinderea / Și de-a-l bere cu mândra* – Alexici 1966: 163) a fost atestat, în limba veche, cu înțelesul „băutură (în general, chiar și alcool)”. Asupra acestui înțeles, DA atrage atenția că în textele ulterioare sec. al XVI-lea se întâlnește, de regulă, într-o sintagmă consacrată, alături de un alt infinitiv din același domeniu de referință, *mâncare*, construcție în care aproape s-a pietrificat, după DA: *S-au adăpostit prin curțile boierești ca grămățici, trăind pe bere și pe mâncare, fără grijă de ziua de mâine* (I. Ghica, *Scrisori*: 57). *Ș-am să mă așed, măi vere / Pe mâncare și pe bere* (V. Alecsandri, T: 912). Și în Basarabia, a fost notată structura menționată: (în cadrul unui descântec): *Duceți-vă, / Voi șoareci roși și suri, / La bunca cu dohot / C-acolo vi-i berea și mâncarea!* (Arh. Folk. 1937: 216). În plus, cele două nume au fost înregistrate ca elemente lexicale independente, în afara sintagmei pe care au constituit-o ulterior. Regimul acestora probează vechimea textelor în care apar: *Mâncare v-am mâncat: / Tot pâne sitită, / Cu miere-ndulcită! / Bere v-am băut: / Tot vin mărmезit!* (Gălușcă, Nicola: 186). *Mâncare-am mâncat / Tot mel sugărel. / Bere v-am băut / Tot lapte de capră* (id., ib.).

## CRĂNGÓS, MĂR CRĂNGÓS

Derivatul anunțat nu comportă probleme de formă, de sens („rămuros, stufos, cu crengi multe”) sau de etimon. A fost reținut, deoarece, prin atestarea în zonă, completează notațiile anterioare, nu numai din dreapta Prutului, după DA (Cantemir, *Istoria*: 171), ci, în general, din aria nordică (Jarnik–Bârseanu, *Doine*: 229), întregind tabloul de răspândire al acestuia: *Frunză verde măr crăngos / Cătu-i țara-n sus și-n jos* (Gălușcă 1938: 201).

## CURÂND

Lexemul-titlu apare într-un context unde atât statutul său morfologic cât și semantismul sunt interpretabile: „– *Cale bună, mai drumeț! / Unde mergi așa semeț?*” / „– *Cale-ntoarsă, cloanță rea / Unde fugi curând așa?*” (Gălușcă, Nicola: 190). Cele două posibilități valorice: verb la gerunziu/adverb, semantic diferite, „alergând” / „repede” nu se exclud, ci se susțin. Astfel de contexte, probabil, au favorizat consolidarea categoriei morfologice de adverb, cu un înțeles distinct, prin evoluție de la definirea mișcării, ca mod de realizare, „alergând, fugind, în goană” la timpul necesar săvârșirii acesteia „rapid, imediat”, în condițiile preexistenței adverbului moștenit (lat. *currendo* v. DA). În DA s.v. *cure* figurează astfel de situații începând cu sec. al XVI-lea: *Lângă cest izvor, featele vor umbla curând pre zid* (*Palia*, 1581). *Ați ieșit curând den calea carea au poruncit Domnul* (Biblia, 1688). *S-ajung curând, în cale, s-alătură călări* (Eminescu, P: 212). *Cine cal străin încalecă, curând descalecă* (Zanne, I: 344). Fără să intrăm în detalii etimologice privind cazul, respectiv, *curând* din paradigma verbului moștenit, *curere*, și adverbul omonim (v. Andreea Dinică, *Curând – adverb independent sau formă a verbului a cure?* în „Limba română”, LVIII, 2009, 2: p. 202–207), aici interesează supraviețuirea prelungită a formei verbale în drumul ei către „independență”, prin suprapunere cu adverbul continuator al aceleiași categorii gramaticale din latină. Trebuie să observăm faptul că, prin evoluție, gerunziul, „ciocnindu-se” cu adverbul moștenit, s-a suprapus, fiind absorbit de acesta. Tabloul de evoluție a gerunziului atestă, pentru început, un singur sens (*vor umbla curând* [= fugind] *pre zid*), mai apoi devenind ambiguu (*s-ajung curând* [„fugind”, „repede”]). Cât privește proverbul citat *supra*, din colecția Zanne, după toate probabilitățile, acesta conservă sensul primar. Morala-avertisment, pentru secvența *curând descalecă*, ar fi „din fugă, din goană, descalecă”, gest extrem de riscant. Clarificarea în cauză, dezambiguizarea între cele două categorii morfologice, pare încheiată atunci când adverbul cu noul semantism apare într-o relație antonimică. Menționăm un astfel de exemplu de la sfârșitul secolului al XVII-lea, începutul celui de al XVIII-lea, în scrierile lui Antim Ivireanu: *Trei lucruri, au curând, au cu zăbavă, mijlocesc stricăciunea omului* (DA s.v.). Până la o anumită epocă, semantismul rămâne echivoc, evident, datorită vitalității verbului. În astfel de

cazuri, contextul elimină ambiguitatea: *Curând deprinse de învățase tot meșteșugul* (Dosoștei). Oricum, procesul a fost de durată, de vreme ce, încă la Caragiale, se mai întâlnesc astfel de situații: *A! pe fereastra asta, ieși curând, treci binișor pe schele, la stânga* (*Opere I*: 72). *Jupâne, vrei să punem mâna pe el? După mine, curând!* [= fuga, repede!] (id. *ib.*: 81). În aceeași categorie se înscrie și fragmentul citat din Basarabia, căci *unde fugi curând așa?* arată că departajarea înțelesurilor nu este evidentă. Situația moștenită din latină, destul de confuză – pe de o parte, adverbul, pe de altă parte, gerunziul omonim – s-a departajat, totuși, de-a lungul secolelor, astfel încât astăzi limba standard are în uz doar adverbul.

## DOR

Înregistrarea cuvântului moștenit din latină (*dolus*) cu înțelesul „durere, suferință fizică”, într-un sat basarabean, completează repartiția acestuia în spațiul românesc: *Să mi-i dau la casa lor [copiii] / D-apoi, de-acolo, să mor / Să n-ajung la ușa lor, / Să mănânc pâine cu dor* (Roșculeț I: 15). Cu adaosul atestării de față se realizează un anumit tablou al extensiunii acestuia în teritoriile de limbă română, după cum urmează: graiurile dacoromâne nordice (Papahagi, Maram.: 16, 39, 42), sudice, dar și cele sud-dunărene, aromâna și meglenoromâna (Teaha 1991: 79–93; 2005: 140–143; Mărgărit, *Vocab.*: 89–92). Dacă mai adăugăm și detaliul că, relativ, recent, același cuvânt, moștenit din latină, a fost atestat la românii din Voivodina (Serbia), cu același înțeles etimologic (Mărgărit, *Românii*: 68–78), atunci putem vorbi de o simetrie a faptelor arhaice și, totodată, de sporirea argumentelor în favoarea recunoșterii unității a limbii române.

## GRÂU (FIERT)

Simplu sau cu determinant, și în Basarabia, lexemul anunțat, *grâu (fiert)*, desemnează „coliva”: *Frații colindau, eu doar semănam* [= aruncam, împrăștiam boabe de grâu în timpul ritualului]. *Mama înconjură casa cu grâul fiert [...] și bătea la geam. Eu întrebam:*

„– Cine e?”

„– Dumnezeu cu grâul binecuvântat” (Gălușcă, Nicola: 246).

Semantismul învechit este cunoscut românilor din Bulgaria: *Pui colivă, grâu, și-n coliba aia pui lumânare* (TD – Bulg., *Glosar s.v.*). *Fierbeam grâu și aide la tămuiat* (id. *ib.*), precum și celor din Voivodina (Serbia): *La biserică [până la șase săptămâni], toată duminica numa grâu. Grâu fert așa, cu boboașe* (Anemarie Sorescu Marinković, Costa C. Roșu, Otilia Hedeșan, *Metodologia cercetării de teren*. Novisad, 2006: 91). De asemenea, mai este cunoscut aromânilor și meglenoromânilor în var. arhaică *grân*, atestată în multiple surse, chiar și pentru cei din Dobrogea (Saramandu 2011: 449–450).

## GRELÍME

Cu semantismul „necaz, greutate, neplăcere”, *grelime* nu a fost atestat până în prezent. Pare o creație locală, prin refacere, de la *greime* (DA s.v. *greutate*), sub influența formei articulate a bazei: „— *Ce cauți? Pasăre zburătoare nu se află pe aici! Ce așa grelime te-o adus?*” (Gălușcă 1938: 184).

## HOARĂ

Ca s.f., *hoară*, var. de la *horă* < bg. *hóra*, cuvânt distinct în raport cu *horă* „dans” < bg. *horó*, absent din dicționare, semnifică „lume, mulțime”: *Când a început nunta, a venit o muzică frumoasă și o oaste așa de mândră că nici împăratul, cât e de împărat, nu văzuse. Capul de cal venea dus de doi ghenărari. Când a văzut că vine atâta hoară, mireasa n-a mai plâns* (Gălușcă 1938: 181). Dicț. dialectal, V: 119 înregistrează, pentru același cuvânt, un semantism mai restrâns, mai nuanțat; „toți oamenii poftiți la nuntă; nuntași”, după cum rezultă din însăși explicația informatorului: *Să duc vornicii ... pe nun îl aduc. Da, hoara le-o fost spus: toți poftiții mirului ș-ai miresii care sânt*. În aceeași sursă, cuvântul figurează cu alte înțelesuri, în evidență filiație: „companie, anturaj”: *Că aist fiu a dumneavoastră / Șădi de desară / Și de-alaltăsară / Cu hoară frumoasă, / Cu masă întinsă, / Cu pahare dreasă* (Arh. Folk. 1939: 36). Același sens a fost înregistrat anterior de Roșculeț I: 93: „— *Bună ziua, horă frumoasă / Și bine te-am găsit cuconiță mireasă!*”; id. II: 103: „— *Bună ziua, bună ziua, / Cinstită horă și frumoasă / Care este stolnicu de casă / Cu bun răspuns să ne iasă!*” și, la același autor (I: 76), cu var. *oară*: „— *Bună vremea, bună vremea / Oară, oară frumoasă, / Boierimea dumneavoastră!*” În var. *hoară* anunțată la început, cuvântul a fost înregistrat și la românii de la est de Bug, în cadrul cercetărilor efectuate de echipa condusă de Anton Golopenția: „— *Bună vremea, bună vremea, / La neavoastră, / Hoară mândră și frumoasă, / Bătrânei de casă, / Cu bun răspuns să ne iasă!*” (REB: 166). Semnificativă este indicația care precedă textul: *Auzită de la Terente Serbulov, originar din Rakova, cazangiu la căile ferate din Nikolaev, în tinerețe conăcar*. Celălalt sens „grup de oameni, adunare” se distinge de precedentele, prin absența caracterului festiv care motivează prezența acestora, și prin conotația de „unitate”: „— *C-amu ești vonic pe-o hoară, / Da mâne poimâne și pe-o țară!*” (Arh. Folk. 1937: 130).

În toate cazurile expuse se reproduce semantismul etimologic fundamental, din limba bulgară, „oameni, mulțime” (DBR, s.v. *hóra*), cu diverse circumstanțieri pe teren românesc. De fapt, filiația sensurilor este evidentă în următoarea ordine

1. „mulțime, lume”, numeric întâmplătoare, fără un scop comun.
2. „mulțime motivată de un eveniment, nunta, de pildă, la care participanții, devin nuntași”.
3. [într-o etapă intermediară], „membrii unei familii, ai casei și rudele, ca asistenți, la evenimentul precursor: *colocărie (conocărie)*”.
4. „mulțime aflată sub domnia cuiva”. Trebuie să adăugăm, pentru clarificarea situației, că în dicționarele curente,

*horă*, continuator al bg. *horó*, figurează cu înțelesul fundamental „dans”, și altele secundare. Cuvântul pe care îl semnalăm, *horă* < bg. *hóra*, un paronim, la nivelul limbii bulgare, în limba română s-a menținut strict la nivel dialectal, respectiv, în graiurile din Basarabia, cu semantismul semnalat. Reflexul românesc identic, în cazul celor două etimoane diferite, complică situația atunci când se are în vedere lexicul dialectal, cu atât mai mult cu cât ambele au dezvoltat aceeași variantă fonetică: *hoară*.

### SÚRE IEPE

Numele cu determinantul antepus din titlu, neapărat în ordinea menționată, constituie un caz de etimologie populară, la nivelul vocabularului dialectal din Basarabia. Slăbirea cunoștințelor de limbă maternă, modificările lexicale survenite în cazul adj. primordial *sireap*, ~ă, pl. *sirepi*, ~e, var. *sureap*, -ă, pl. *surepi*, *surepe*, având ca etimon sl. *svěřpŭ* [despre cai] „sălbatic”, au creat posibilități interpretative pentru clarificarea cuvântului de neînțeles, la un moment dat, prin etimologie populară. Față de *Ș-o trimăs / Om băiat cu cușma brumării / În deal la erghelie / Ș-o adus nouă iepi*, / **Suruiepe** / *Ca de nouă ani sterpe* (Roșculeț, II: 179: 199) s-a ajuns, în cele din urmă, la *Ș-o adus nouă iepi*, / **Sure iepi**, / *Ca de nouă ani sterpe* (id.: 176). Nu este lipsit de importanță să semnalăm faptul că aceeași modificare, dusă până în etapa de separare a două lexeme, figurează în textele culese de echipa lui A. Golopentia de la românii identificați la est de Bug: *O scos badea două iepi / Sure iepi* (REB: 31). Formele deglutinate, descendente dintr-o variantă intermediară, în raport cu forma primară, au fost adoptate pentru că aduc claritate textului în care calificativul „nu mai spunea nimic”: *O pus bădița douăsprezece iepi surepe / Din coadă fâșâia / Grâu se felezuia* (id., *ib.*). Notarea aceluiași caz la distanțe considerabile, în timp și în spațiu, atestă, nu numai aceeași tendință la vorbitorii aceluiași idiom, ca dovadă a unității acestuia, ci și probabilitatea zonei de desprindere a populației de origine română din masivul limbii române.

### ÎMPĂRÁT FĂ-TE FRUMÓS

Partea a doua a titlului, o evidentă etimologie populară, se explică, desigur, prin scăderea cunoștințelor de limbă română în spațiul basarabean, sub stăpânire rusească [v. *supra*], chiar și în domeniul creațiilor folclorice, de felul basmelor. Drept urmare, ieșirea din uz a unor unități lexicale a dus, în cele din urmă, la nerecunoașterea acestora, după ce s-au șters și din vocabularul pasiv. Legendarul *Făt-Frumos*, sub aspectul denominației, un compus din numele *făt* < lat. *foetus*, pl. *feți*, conservat în anumite structuri, ca vocativ (*mergi cu bine, fătul meu!*), aproape exclusiv în epica populară, și adjectivul corespunzător, prin absența exercițiului folcloric, intrând într-un con de umbră, dispăre din memoria colectivă. În

consecință, atunci când este reîntâlnit, compusul va fi supus unei anumite interpretări care să-l facă plauzibil, credibil, în ciuda pluralului existent în text, dar nereperat ca membru în relația menționată: *Atunci când mi-i vide ... ti-oi păli la pântice și-i naște doi feți logofeți [...]. Și bărbați-su s-o dus la mănăstirea de tămâie .... Acolo ș-o pus numili Împărat fã-ti frumos* (Roșculeț I: 49).

Atestările corupte ale fostului compus probează faptul că, cel puțin pentru o anumită zonă, cuvântul moștenit din latină și conservat în nomenclatorul basmelor din aproape toate regiunile țării, la un moment dat, nu a mai fost recunoscut: *Iaca eu am să-ți aduc o sută de iepuri de la Ion Fã-te frumos* (id., ib.: 43). *Am să-l aduc pe Ion Fã-te frumos să logodească* (id., ib.: 44).

## LÍMBĂ

Numărându-se printre elementele moștenite din latină (*lingua*), îmbogățit semantic prin calc după slavul *jezykŭ* („colectivitate de oameni care vorbesc același grai străin și care au aceeași origine etnică sau aceeași credință, păgână ori considerată ca păgână”), cuvântul *limbă*, în această nouă stare, nu este străin nici Basarabiei, de altfel cunoscând o largă răspândire atât în aria nordică (Maram.), cât și în cea sudică (Mărgărit, *Vocab.*: 98): *O șăzut pe-icea o limb-așa, o fost turcii, o fost șezut pe-icea* (Roșculeț II: 223).

## MĂSOAICĂ

Derivatul de la baza cu semantism învechit *masă* „față de masă” (DLR s.v.) lipsește din dicționare, motiv pentru care îl semnalăm: [La seceriș] *mama așternea pe iarbă o măsoaică sau zolnic* (Gălușcă, Nicola 1999: 248).

## OBOSÍ

Verbul de origine bulgară *obosi* este comentat de Mihăilă 1960: 262, întrucât, pe terenul limbii române, din punct de vedere semantic, a cunoscut o evoluție distinctă în raport cu etimonul: *oboseja* [despre oameni], „a rămâne desculț”; [despre animalele domestice de tracțiune] „a se despotcovi”; fig. „a sărăci”. Față de sensul generalizat, la nivelul limbii române „a-și pierde puterile”, regional, respectiv, în ținutul Basarabiei, verbul a supraviețuit cu înțelesul etimologic: *De la Nistru pân la Prut / Nouă cai am obosit / Nouă șăli am ponosit* (Roșculeț II: 131). Trebuie să remarcăm faptul că același lexem, pentru aceeași zonă, figurează în culegerea GN II: 5–6: *M-am pornit după-nsurat / Nouă țări am tulburat, / Nouă cai am obosit, / Nouă șeli am răsăchit, / Nouă frâie am descusut, / Nouă bice am displetit / Pi Chiruța mi-am găsit!* Semantismul verbului „a se despotcovi, a-și

pierde potcoavele” este susținut, contextual, de enumerarea unor acțiuni antonimice în raport cu starea inițială (cf. *descoase, despleți*, chiar și *risipi* „a se desface din cusături, a se prăbuși”).

## POSESĂRIE

Cuvântul *posesărie* lipsește din dicționarele și glosarele limbii române. În textele culese din Basarabia, el figurează „echivalat” cu un cuvânt în curs, ori cu structuri având înțeles deductibil, în context: *O fost de pe valea iazului, dincolo de la apa Rătoaii, moșie boierească, dincoace răzășească. Apoi din pervâi raz o fost Botezatu stăpân. După el o rămas feciorii ... Ș-o dat-o –m posesărie, cum să zice amu în arendă. Apă [= apoi] o fost atunci în posesărie, o fost Arapu, apă o fost niște bulgari* (Roșculeț II: 229). *După ce-o venit călugării, o stricat satele [...]. Pământu l-o luat și l-o dat în posesărie și plăteam câte douăsprezece carboave pe deseatină* (Arh. Folk. 1937:183). *Posesărie* pare analizabil: *posesăr* + suf. *-ie*. Baza reprezintă împrumutul (romanic) *posésor* „arendaș”, din limba rusă, a cărui tranșă finală a fost echivalată cu suf. *-ar*, curent în cazul numelor de ocupații în limba română (*plugar* > *plugărie*). Urmând modelul rusesc, noua ocupație s-a numit corespunzător, *posésăr*, probabil cu păstrarea accentului din limba de împrumut, distanțându-se de română. Dicționarele de limbă rusă menționează *posésor* ca învechit. Numele de agent, în varianta românească = locală, oarecum în curs de adaptare, este, de altfel, la rândul lui, atestat: *Pi iconomia [= moșia] boierului s-o apucat de vândut un posăsăr. O fost pi păduri numai pus, da pi urmă o vândut și iconomia* (Roșculeț II: 230). Împrumutul neologic din rusă *iconómie* „moșie” clarifică înțelesul celui alt împrumut din rusă, căci arendașul pădurilor boierești și-a extins atribuțiile trecând la arendarea terenurilor agricole.

DLR înregistrează s.v. *posesor* 2. (înv. pentru Mold.) semantismul „arendaș” explicându-l ca împrumut din polonă. Atestarea din Basarabia, cel puțin, se revendică din limba rusă, și nu excludem faptul că ar fi putut trece și în dreapta Prutului. Ne sprijinim afirmația pe argumente fonetice, căci forma accentuată *posésor* explică satisfăcător varianta *posésăr, posăsăr*, în rostirea dialectală, de pe teren românesc, la care s-a ajuns fără impedimente. De altfel și SDLR indică, prioritar, limba rusă și numai în al doilea rând polona.

## RAS

Ca participiu al verbului *a rage*, forma anunțată figurează în dicționare (CADE, DLR) fie fără comentariul corespunzător, fie însoțită de acesta. Și într-un caz și în celălalt, este vorba de modalități diferite de a marca retragerea din uz a

formei menționate, inuzitarea. Și, totuși, ea a fost notată în graiurile basarabene, în perioada interbelică: *Când a ras un bou, s-a încheșat trupul lui și, când a ras și celălalt, Sângurean s-a sculat cu sicriul în cap* (Gălușcă 1938: 175). Anterior, mai precis, la sfârșitul secolului al XIX-lea, același participiu și, în același context, fusese consemnat de Sbiera, *Povești*: 189, pentru Bucovina: *Văzând boul cel năzdrăvan aceasta, au prins a rage și au ras așa de tare încât văile s-au tulburat*. Se pare că vitalitatea prelungită a formei, fie și la nivel folcloric, până la proba contrarie, aparține Basarabiei.

### SUPLĂIȚĂ

Compusul anunțat, perpetuând construcția prepozițională corespunzătoare, *supt laiță*, pune probleme exclusiv de înregistrare. Formație inedită, regională prin componenți, var. prepoziției *sub* și var. fonetică *laiță* pentru *laviță* (v. Dicț. dialect. III s.v. 1.), aceasta nu a fost înregistrată până în prezent de lucrările lexicografice. Prezintă interes pentru că, pe de o parte, corespunde compusului, din limba comună, mult mai răspândit *supat*, pe de altă parte, deoarece ca și acesta, a preluat statutul morfologic (nume feminin) al substantivului component din construcție, *laiță*, ilustrând, totodată, aglutinarea ca modalitate de creare a cuvintelor, la nivelul oralității. Caracterul de mult încheiat al procesului oferă posibilitatea angajării acestuia într-o nouă relație prepozițională chiar cu același conectiv: *Ea când o-ntrat, curțile s-o luminat și o găsit **supt o suplaiță** carne de gaiță și **supt on divan** carne de cârlan* (Roșculeț I: 70). Prin compusul semnalat, graiurile din Basarabia atestă aceeași tendință de aglutinare a componentelor dintr-o structură prepozițională extrem de frecventă în regiune, realizând, în acest fel, un paralelism lexical: *supat / suplaiță*.

### VODIE

Cu înțelesul „calitate, statut de *vodă* (= voievod)”, cuvântul neatestat până în prezent, pare o creație analogică după sinonimul prezent chiar în text: „– *Iaca mi-o venit armia / Să te scoată din domnie, / Din **domnie**, din **vodie!*** (Gălușcă, Nicola: 199).

### VOINICEÁSA

Lexemul anunțat nu ridică probleme decât prin caracterul său de derivat moțional inedit pentru masculinul-bază: *Ileana **voiniceasa**, / **Voiniceasa** codrului, / **Starostea haiducilor*** (Gălușcă, Nicola 1999: 198).

## ZĂBĂVĂ

Înregistrat cu un semantism învechit astăzi, ieșit, de mult timp, din uz, *zăbavă* „distracție” < sl. *zabava*, a circulat în limba veche și a fost impus în cultura română prin repere celebre. Ne limităm la câteva exemple, după DLR: Miron Costin: *Să aibi vreamă și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă* (Letopiseț I: 5/24), Iorga: *Nu le cetesc [cărțile] neavând nici gust de cetit, care este zăbava cea mai desfătăță și mai folositoare ce poate avea omul* (Istoria literaturii românești, I: 547). În DLR s.v. 3. lexemul este ilustrat cu texte aparținând, majoritar, scriitorilor moldoveni, dar și graiurilor respective: *Îi ia [pe feciori] și se duce cu ei prin pădure, așa, de o zăbavă* (Sevastos, *Povești*: 44). Alături de acestea se înscrie și înregistrarea din Basarabia, făcând corp comun cu graiurile din dreapta Prutului: *Furca a merge singură și a toarce și-ți va fi zăbavă pe drum* (Gălușcă 1938: 182). Înregistrări mai recente ale semantismului, conform dicționarelor, nu se cunosc.

## ABREVIERI

Alexici 1966	G. Alexici, <i>Texte din literatura poporană română</i> . Tom. II (inedit). Publicat cu un studiu introductiv, note și glosar de Ion Mușlea. București, Editura Academiei.
Arh. Folk.	<i>Anuarul Arhivei de folklor</i> . Publicat de Ion Mușlea. Cluj–București, anul I (1932) ș.u.
CADE	I. -Aurel Candrea – Gh. Adamescu, <i>Dicționarul enciclopedic ilustrat</i> . Partea I: <i>Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi</i> de I.-Aurel Candrea. Partea II: <i>Dicționarul istoric și geografic ilustrat</i> , de Gh. Adamescu. București, Editura Cartea Românească, [1926–1931].
Caragiale, <i>Opere I</i>	I. L. Caragiale, <i>Opere I, Teatru și muvele</i> . București, ESPLA, 1952.
DBR	Tiberiu Iovan, <i>Dicționar bulgar–român</i> . București, Editura Științifică, 1994.
Diçt. Dialectal, I–V	<i>Dicționar dialectal (cuvinte, sensuri, forme)</i> . Redactor responsabil Rubin Udler. Chișinău, 1985.
DLR	Academia Română, <i>Dicționarul limbii române</i> (DLR). Serie nouă. București, 1965 ș.u.
Gălușcă 1938	<i>Folklor basarabean</i> adunat din județele Soroca, Bălți, Orhei de Tatiana Gălușcă, profesoară de limba română, împreună cu elevele străjere ale Liceului „Domnița Ileana”, Bălți, [Editura] Cartea Noastră.
Gălușcă, Nicola	Tatiana Gălușcă, Ioan P. Nicola, <i>Folclor românesc din Basarabia</i> . Ediție îngrijită de Gr. Botezatu și Tudor Colac. Chișinău, Editura Știința, 1999.
Giuglea, <i>Fapte</i>	<i>Fapte de limbă: Mărturii despre trecutul românesc</i> . Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie. Ediție îngrijită, introducere, tabel cronologic, note și indice de Florența Sădeanu. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
GN, I–II	<i>Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români</i> , publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densușianu, Th. D. Speranția. [Vol.] I, 1906 ; [vol.] II : 1908, București.

- Guțu G. Guțu, *Dicționar latin-român*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Mărgărit, *Vocab.* Iulia Mărgărit, *Vocabularul graiurilor dacoromâne sudice*. București, Editura Academiei Române, 2009.
- Mărgărit, *Români* Iulia Mărgărit, *Români din afara României*. București, Editura Academiei Române, 2011.
- Mihăilă 1960 Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave*. București, Editura Academiei Române.
- Papahagi, *Maram.* Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*. București, Cultura Națională, 1925.
- REB Anton Golopenția, *Români de la est de Bug*, I–II. Editat, cu introducere, note și comentarii de prof. dr. Sanda Golopenția. București, Editura Enciclopedică, 2006.
- Roșculeț, I–II Teodor-Roșculeț, *Materialuri folcloristice*, I–II. Ploiești, Editura Libertas, 2010.
- Saramandu, 2011 Nicolae Saramandu, *Note etimologice în Studii de dialectologie, Istoria limbii și onomastică, Omagiu lui Teofil Teaha*. București, Editura Academiei Române, p. 449–450.
- Sbiera, *Povești* Ion al lui G. Sbiera, *Povești populare românești*. Din popor luate și poporului date de ... Cernăuți, 1886.
- SDLR August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.
- Sevastos, *Povești* Elena D.O. Sevastos, *Povești*. Iași, Editura Librăriei Frații Șaraga [1892].
- TD - Bulg. Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei*. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar. București, Editura Academiei Române, 2006.
- Teaha 1991 Teofil Teaha, *Termeni regionali moșteniți din latină în graiurile muntenești actuale*, „Fonetică și dialectologie”, X, p. 79–93.
- Teaha 2005 Teofil Teaha, *Cuvinte latinești moștenite în graiurile actuale*, în „Etimologica”, 16. București, Editura Academiei Române.

Institutul de Lingvistică  
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”  
al Academiei Române